

Čedomir Torbica

A VAJDASÁGI DOLGOZÓK KÜLFÖLDRE VALÓ
MIGRÁCIÓJA

A vajdasági dolgozók külföldre való migrációja az utolsó évtizedben igen jelentős. 1974-ben több mint 78 000 vajdasági dolgozott a gazdaságilag fejlett nyugati országokban, ez pedig a gazdaság társadalmi szektorában dolgozók összlétszámának 17%-a, vagyis Vajdaság aktív lakosságának 9%-a. Az ilyen migráció az utóbbi tíz évben olyan kvantitatív és strukturális méreteket öltött, hogy szükségessé teszi a jelenségnek társadalmi szintű tanulmányozását, míg az olyan időszerű tudományokra mint a demográfia, közgazdaság, szociológia és más tudományok az az elsődleges feladat hárul, hogy feltárják az ok-okozati összefüggést a dolgozók népmozgalma és az azt meghatározó alapvető tényezők között.

Mivel a gazdasági emigráció a szociális helyzet és a társadalomban lejátszódó változásokat eredményező számos oksági viszony következménye, ez arra enged következtetni, hogy a külföldre való migrációkra több tényező hat. Mindezeket a tényezőket nehéz egyszerre a kutatás tárgyává tenni, ezért azokat a tényezőket helyezzük előtérbe, amelyek véleményünk szerint a legfontosabbak a társadalmi változások és a migrációs folyamat intenzitása közti viszony alakulásánál.

A statisztikai adatok alapján köztudott, hogy a gazdasági emigránsok között fellelhető a lakosság minden kategóriája: (falusi, városi, munkanélküli, foglalkoztatott, nő, férfi stb.). Ezek egy részének gazdasági okokból kellett külföldre mennie, de találkoztunk olyanokkal is, akik nem gazdasági kényszerből vállaltak külföldön munkát, hisz idehaza már munkaviszonyban voltak.

Ezt szem előtt tartva azt az általános hipotézist állíthatnánk fel, miszerint a külföldre való migráció legvalószínűbb okai a következőkben rejlenek: a produktív munkavállalás nehézségeiben a tartomány területén, az itthoni személyi jövedelem és a külföldön megvalósítható közötti különbségben, a lakosság gazdasági struktúrájában, a mezőgazdasági magántermelők helyzetében, az új gazdasági viszonyokra történő áttérésé-

ben — melyet az intenzív gazdálkodás és a nemzetközi munkamegosztásba való mind fokozottabb bekapcsolódás jellemez —, a szocio-pszichológiai sajátságokban, amelyeknél az egyéni motívumok dominálnak.

A foglalkoztatottság stagnálása mint a korunk külföldre való migrációinak a tényezője

A dolgozók ideiglenes külföldi munkavállalása hozzájárult a legnehezebb és legégetőbb gazdasági problémák megoldásához. Ez alatt elsősorban a munkanélküliség csökkentését értjük, hisz Vajdaságban nem volt olyan magas a gazdaság általános növekedési rátája, sem pedig a gazdaság fejlettségi foka, hogy minden munkát kereső számára munkahelyet tudjunk biztosítani.

Még mielőtt rátérnénk a foglalkoztatottság stagnálása és a migrációs folyamatok intenzitása közötti összefüggés vizsgálatára e jelenséget szélesebb társadalmi szemszögből kell megközelíteni. Ugyanis a dolgozók külföldre való migrációjával kapcsolatos probléma aktualitására és érzékenységére való tekintettel, azt a legfelső állami és társadalmi-politikai szervek is tanulmányozták. Ki kell emelnünk itt a JK SZ 1972-ben megtartott második konferenciáját, különösen pedig a JSZSZK Elnökségének és a JK SZ Elnökségének 1973-ban megtartott ülését. Mindkét elnökségi ülés határozatában többek között a következő állt: „Dolgozóink ideiglenes külföldi munkavállalása a fejlődés meghatározott szakaszának és országunknak a világgal szembeni nyílt politikájának következtében az időszerű migrációs folyamatok részét képezi, amely főleg az egyes országok fejlettsége közötti különbség következménye —, amivel a továbbiakban is számolni kell. Élve a külföldi munkavállalás lehetőségével a háború után elért dinamikus fejlődés foka mellett, amely megkövetelte országunkban az intenzívebb gazdálkodásra való törekvést, külföldön vállalt munkát a munkanélküli és a nem elég produktívan foglalkoztatott lakosság egy része, valamint bizonyos számú foglalkoztatott vagy olyanok, akiknek lehetőségük lett volna az országban is elhelyezkedniük. A kivándorlás egyik legjelentősebb motívuma a maguk életszínvonalának a növelése volt. Ez egyúttal hozzájárult gazdálkodásunk hatékonyabbá tételéhez, és ugyanakkor növelte hazánk devizaforrását.”

A külföldi munkavállalás azonban akkora méreteket öltött, hogy túlélve minden megengedett határt elérte azt a fokot, amikor komoly következményekkel járhat az ország védelmét és biztonságát illetően, de jelentősek e tömeges külföldre való migráció szociál-pszichológiai és gazdasági következményei is. E probléma súlyát legjobban az az adat illusztrálja, mely szerint Vajdaság összlakosságának, illetve a fiatalabb lakoságnak 4%-a tartózkodik külföldön. Ezzel kapcsolatban a határozatok a következőket tartalmazzák: „Dolgozóink nagy számban való

külföldi munkavállalása számos nyílt problémához és bizonyos negatív következményekhez vezet. Főleg a fiatal és a középgenerációhoz tartozók vállaltak ilyen munkát, akiknek jelentős része szakkáder, és rájuk a mi gazdaságunknak is szüksége van... ezért feltétlenül csökkenteni kell a külföldre távozók számát és lehetőséget kell teremteni a dolgozók, különösen a szakkáder, a szakképzett munkások hazatérésére.”

A társadalmunknak szabályoznia kell a szakképzett káderek kivándorlását, bár nyilvánvaló, hogy lehetőségeink szűkösek a lakosság szaporulatának és a már külföldön dolgozó munkások munkával történő ellátására. Tehát dolgozóink egy része a jövőben is külföldi munkavállalásra kényszerül. Jugoszláviának a világgazdaság felé irányuló nyitottsága rendes feltételek között nem tűrheti meg az ösztönösséget, hanem a kivándorlást, ott-tartózkodást és visszatérést társadalmilag szabályozni, illetve összehangolni kell.

Vajdaság dolgozóinak külföldre való migrációjára valamivel később került sor, mint Jugoszlávia más vidékein, úgyhogy a kezdetét az 1965-ös társadalmi és gazdasági reform idejére tehetjük. E reform megvalósítása óta a *részleges foglalkoztatottság* mind jelentősebb problémát képez. A maximális gazdaságosságra és termelékenységre való törekvés következtében nem csak a falun jelentkezik a káderfelesleg, hanem az iparban is tartalommutatkoznak. A reform — amelyet a gazdasági fejlettségnek azon a fokán vezettek be, amely 500—600 dollárt biztosított fejenként — szigorú gazdasági kritériumait alkalmazva lehetetlen volt munkát biztosítani a munkaképes összlakosság részére, de még azok számára is, akik bármilyen munkát elvállaltak volna. A munkások iránti kereslet fordított arányban állt a munkaerő kínálatával.

Az új gazdasági rendszerre, vagyis az extenzívről az intenzív gazdálkodásra való áttérés időszakában (de különösen az 1965-ös gazdasági reformtól) a nem mezőgazdasági ágazatokban Vajdaságban nagy számú volt a fiktív foglalkoztatottak száma, ami az extenzív foglalkoztatás következménye volt. Ugyanakkor a mezőgazdaságban is fellelhető a rejtett munkanélküliek serege, akik készek a szekundáris és terciális ágazatokba migrálni. Ha ehhez még hozzáadjuk a háború utáni fiatal, képzett káderek népes generációját, akkor a munkanélküliség nagyon kiélezett formájával állunk szemben. Vajdaság ipara azonban nem volt olyan helyzetben, hogy abszorbálhassa a mezőgazdasági lakosság feleslegét, és elavultsága folytán arra sem volt képes, hogy tartsa a meglévő foglalkoztatási szintet, amennyiben a piacon meg akarta tartani a termékeinek versenyképességét. A következőkben a statisztikai mutatók segítségével szeretnénk illusztrálni az extenzív foglalkoztatás jelentős paramétereit a gazdasági reform előtti időszakban, és a gazdaság tehetetlen, ségét a foglalkoztatás rátájának növelését illetően a reformidőszak alatt.

A foglalkoztatottság átlagos évi növekedési rátája

	1953— 1957.	1958— 1962.	1963— 1967.	1968— 1972.	1965— 1972.
JSZSZK	6,0	6,8	1,4	3,4	2,0
Bosznia-Hercegovina	5,2	5,3	1,6	3,3	2,0
Horvátország	6,4	6,0	0,9	2,8	1,3
Macedónia	10,9	7,9	1,9	4,6	2,5
Szlovénia	5,8	5,9	1,4	3,3	1,7
Szűkebb Szerbia	6,9	6,9	2,3	4,2	3,0
Kosovo	6,6	9,0	3,4	5,0	4,0
Vajdaság	8,0	10,0	0,1	1,8	0,4

Forrás: Szövetségi Statisztikai Hivatal: Materijalni i društveni razvoj SFR Jugoslavije 1947—1972., Belgrad, 1973., 238. old.

Az adatok figyelmeztetnek arra, hogy az 1958-tól 1962-ig terjedő időszakban Vajdaságban volt a legnagyobb a foglalkoztatási ráta Jugoszláviában (10,0%), hogy a reform első éveiben és később ez a nagyság szinte szimbolikusra csökkenjen az ország többi köztársaságaihoz viszonyítva. Az 1965-től 1972-ig terjedő időszakra jellemző 0,4-es foglalkoztatottsági ráta egyértelműen mutatja, hogy a munkaerő elhelyezésének folyamata nemcsak hogy a legalacsonyabb volt az országban, de a gazdaság nagyon hosszú ideig képtelen volt új káderek befogadására. Ez a mutató illusztrálja egyben legjobban azt, hogy a termelékenység és a termelés növekedése a reform előtt a tömeges foglalkoztatottságon (extenzív jellegű) alapult, amely folyamatot az új gazdasági feltételek közepette meg kellett szakítani. A foglalkoztatottak abszolút létszámának stangálása, sőt mi több csökkenése képezi a vajdasági dolgozók intenzív kivándorlásának alapvető tényezőjét.

A társadalmi szektorban foglalkoztatottak tevékenységenkénti
megoszlása Vajdaságban 1952-től 1974-ig

Év	Gazdaság	Nem gazd. tevékenységek	Év	Gazdaság	Nem gazd. tevékenységek
1952.	132.000	29.000	1965.	358.000	58.000
1953.	136.000	31.000	1966.	333.000	59.000
1954.	156.000	31.000	1967.	327.000	60.000
1955.	176.000	25.000	1968.	314.000	61.000
1956.	186.000	38.000	1969.	323.000	63.000
1957.	199.000	40.000	1970.	328.000	66.000
1958.	221.000	42.000	1971.	343.000	68.000
1959.	249.000	45.000	1972.	353.000	71.000
1960.	287.000	47.000	1973.	358.000	74.000
1961.	337.000	50.000	1974.	371.000	77.000
1962.	334.000	54.000			
1963.	335.000	55.000			
1964.	336.000	56.000			

- Forrás: — Szövetségi Statisztikai Hivatal, Közlöny, 615. sz. Belgrád, 1970.
 — Tartományi Statisztikai Hivatal: VSZAT 1968—1972 között, Újvidék, 1973., 52. old.
 — Tartományi Statisztikai Hivatal: 8. sz. tájékoztató, Újvidék, 1975. 1. old.

Az adatok összehasonlításakor láthatjuk, hogy a gazdaságban a foglalkoztatottság nagyon hirtelen növekedett a háború utáni időszakban egészen 1965-ig. 1965-ben a foglalkoztatottak száma háromszorosára nőtt 1952-höz viszonyítva, a foglalkoztatottság átlagos növekedési rátája pedig 10%. Ha azonban megnézzük a foglalkoztatottak számát 1965-ben, láthatjuk, hogy ezt a szintet nem értük el az egész reformidőszakban, sőt abszolúte még csökkent is.

A gazdasági tevékenységekben ugyanis, amelyek általában a legtöbb új kádert fogadják be, még 1972-ben is 5000-rel kevesebb foglalkoztatott volt, mint a reformidőszak elején (1965-ben), vagyis a foglalkoztatottak száma csak 1973-ban éri el az 1965. évi szintet.

Abban az időszakban, amikor a tartományban az elhelyezkedési lehetőségek korlátozottak, és szinte minimálisra csökkentek, a külföldi munkavállalás mintegy biztosítószelleppé válik, amely jelentős mértékben csökkenti a foglalkoztatottság növelésére irányuló nyomást, és meggátolja, hogy a munkanélküliség még nagyobb méreteket öltjön. A káderek tömeges kivándorlása (a parasztokat is beleértve) mutatja, hogy Vajdaság aktív lakossága nem tudott az új munkahelyek megnyitásával kapcsolatos kedvezőbb feltételekre huzamosabb ideig várni.

Vajdaságra, mint ahogy hazánk többi vidékére is, jellemző az aktív lakosság relatív többsége különösen a mezőgazdaságban. „Amennyiben a nem gazdasági tevékenységek foglalkoztatni tudják a mezőgazdaság munkaerő-feleslegét, akkor nagy általánosságban a szükségleteket összehangoltaknak tekinthetjük, és ebben az esetben nincs relatív munkaerő-felesleg.”¹ Azonban ismeretes, hogy Vajdaság aktív lakosságának gazdasági struktúrája kedvezőtlen. Még mindig a dolgozók nagy részét a primáris tevékenységek foglalkoztatják, vagyis a mezőgazdaság. 1971-ben a mezőgazdaságban az aktív lakosság 44,2%-a, az iparban pedig mindössze 17,3%-a dolgozott. A társadalmi termelésben 1972-ben a mezőgazdaság 33%-kal vett részt, míg az ipar 29,6%-kal² — ezzel Vajdaság az egyetlen vidéke Jugoszláviának, ahol a mezőgazdasági termelés értéke az össztársadalmi termelésben a legnagyobb. Ez azt jelenti, hogy Vajdaság ebben az időben más köztársaságokhoz viszonyítva kifejezetten agrárjellegű, más köztársaságok elvesztették agrár jellegüket, vagyis e kritérium szerint tartományunk a „legmezőgazdaságibb” területe az országnak.

Ismeretes, hogy a gépesítés felváltja a mezőgazdaságban az élő munkát. Az ipar és a többi nem mezőgazdasági tevékenység nem képes felszívni a mezőgazdaságban jelentkező káderfelesleget. Ebben az esetben nyílt munkanélküliség jelentkezik, ami külföldre való migrációt kíván, vagy pedig a lakosságot megpróbálják ideiglenesen megtartani a mező-

gazdaságban, amely M. Macura szerint „természetes és családi jellegű valóságos munkanélküliséget takar”. A káderfelesleg ily módon történő megtartása a mezőgazdaságban az aktív lakosság körében az ún. latens felesleget és a relatív túlnépesedést vonja maga után. Megpróbáljuk mennyiségi mutatók segítségével is bizonyítani a mezőgazdaságban jelentkező relatív túlnépesedést mint a mezőgazdasági termelők magas emigrációs rátájának egymástól való függőségi tényezőjét. A foglalkoztatottság szempontjából figyelmet kell szentelni a magánbirtokokon foglalkoztatott káderek száma és a megművelt földterület nagysága közti aránynak, éspedig a reformidőszak harmadik évében (1968), amikor elkezdődik a munkások fokozottabb kivándorlása Vajdaságból.

Ha összehasonlítjuk Vajdaságban a magántermelőknél dolgozó munkások számát néhány fejlett nyugati országban foglalkoztatottal, akkor jelentős lemaradást tapasztalhatunk. Így például az USA-ban egy mezőgazdasági munkásra átlagosan 26 hektár megművelt földterület jut, Franciaországban 6 ha, Belgiumban 5 ha, Jugoszláviában mindössze 1,33 ha.³ Ebből következik, hogy nálunk a mezőgazdasági munkások viszonylag kis földterületet művelnek meg, és átlagban nem eléggé foglalkoztatottak. Az ilyen alacsony fokú foglalkoztatottság következtében a mezőgazdaságban nagy a kádertartalék, akik szintén bekapcsolódnak a külső migrációs folyamatokba és Jugoszlávia migráló lakosságának 50%-át ők képezik.

Mekkora méreteket ölt ez a jelenség Vajdaságban? Mindenekelőtt ebben az esetben is meg kell állapítanunk, hogy a vajdasági falvakban, illetve a mezőgazdaságban nagyon sok az olyan aktív lakos, aki foglalkoztatottsága tekintetében nincs eléggé kihasználva. Az 1971-ben népszámlálás szerint Vajdaságban 833 000 volt az aktív lakosok száma. Ebből kb. 300 000 (vagyis 36%)⁴ maga műveli a 888 000 ha-nyi szántóföldjét.⁵ Tehát egy magántermelőre 2,9 ha földterület esik, ami átlagban valamivel több mint az ország más területein. De ha ehhez hozzáadjuk, hogy a vajdasági falvakban a gazdaságok nagyon felaprózottak (a mezőgazdasági birtokok 73%-a 5 hektárnál kisebb, és csak 26%-a nagyobb ettől), termelési struktúrájuk nagyon egyszerű, és a gépesítés sok területen felváltja az emberi munkát — ez egyértelműen bizonyítja, hogy Vajdaságban is van kádertartalék. Az agrártúlnépesedést és a mezőgazdasági termelők elégtelen foglalkoztatását (egy munkásra 2,9 ha) bizonyítják a társadalmi szektorhoz tartozó mezőgazdasági birtokokon dolgozó munkások foglalkoztatottságáról szóló adatok is. Ugyanis 47 427 munkás 556 000 hektár szántóföldet művel meg⁶, vagyis egy munkásra 12 ha földterület jut. Ez négyszer több mint a magánszektor esetében. Már említettük, hogy Jugoszláviából a mezőgazdasági dolgozók 50%-a külföldre ment, Vajdaság esetében a mezőgazdasági termelők 26%-a kapcsolódott be az emigrációs folyamatba. A vajdasági kivándorlók százalékaránya összhangban van az egy főre eső nagyobb szántóterülettel.

A már említett gazdasági okok mellett (elhelyezkedési nehézségek) más tényezők is hatottak a migrációs folyamatok tömegességére. Elsősorban a nagyobb kereset, a magasabb életszínvonal, szakmai továbbképzés utáni vágy, az alkotóképesség fejlesztésének kedvezőbb feltételei azok a tényezők, amelyek dominálnak. E tényezőknek tudható be, hogy a kivándorlók között nem csak olyan személyek vannak, akik munkanélküliek, olyanok akik csak körülményesen tudtak elhelyezkedni, vagy szegény parasztok, hanem olyanok is, akiknek állásuk volt a tartományban, vagy gazdasági helyzetüknél fogva (földtulajdonosok) nem kellett volna emigrálniuk. Ezeket az embereket a munkájukért külföldön megvalósítható jóval magasabb kereset vezérelte. 1969-ben Jugoszláviában az átlagos személyi jövedelem 80 US \$ volt, míg ugyanekkor az NSZK iparában az átlagkereset 255 US \$-t tett ki, vagyis 318%-kal többet mint Jugoszláviában.⁷

Ha a nagyobb keresetekről beszélünk nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy az emigráció országaiban a létfenntartási költségek sokkal magasabbak mint nálunk. Ezért az idegen valutában kifejezett kereset nem fejezi ki a reális viszonyt a vásárlóerőt illetően az adott országban. Így lenne ez ha munkásaink normálisan dolgoznának és élnének az adott országokban, ők azonban a létfenntartási költségeiket a minimumra csökkentik a deviza megtakarítása céljából, és hazatérve a kedvezőbb feltételek mellett használják megtakarított devizájukat.⁸

A külföldre való migrációk kezdete és dinamikája korunkban

Az 1971. március 31-i népszámlálás adatai szerint 672 000 jugoszláv állampolgár tartózkodott külföldi munkavállaláson, köztük 60 545 gazdasági. A diplomáciai-konzuláris képviseltek az adott ország illetékes szerveinek hivatalos statisztikai adataira támaszkodó jelentése alapján 1971 végén kb. 1 000 000 polgárunk volt ideiglenes külföldi munkavállaláson.⁹

Az adatok eltérése részben azzal magyarázható, hogy a népszámlálással objektíve lehetetlen volt teljesen felölelni azokat a munkásokat, akik az idő tájt külföldön tartózkodtak, részben azért, mert a külföldi munkavállalásra távozó és onnan hazatérő jugoszláv állampolgárokról nem vezettek teljesen átfogó nyilvántartást. Minden erre irányuló törekvés eredmény nélkül maradt, mivel nem létezett olyan általános kötelezettség, amely alapján bejelentették volna, hogy lakhelyet változtattak. Nem volt olyan szerv sem, amelynek kötelessége lett volna erről nyilvántartást vezetni, sem megfelelő jogi és technikai szabályozók, amelyekkel biztosítani lehetett volna az említett kötelezettségek végrehajtását.

Igaz ugyan, hogy 1964-től megkezdődik a dolgozók legális és szervezett elhelyezése külföldön, de a munkaközvetítőnél csak azokat a polgárokat regisztrálták, akik az ő közvetítését igénybe véve vállaltak kül-

földön munkát. A 672 000 külföldön dolgozó jugoszláv polgárnak mindössze 50⁰/₀-a vállalt munkát a munkaközvetítő szolgálat közreműködésével. Ez azt jelenti, hogy az elmúlt tíz évben a külföldi munkavállalás nagy részét a munkaközvetítő megkerülésével bonyolították le, innen ered a különféle adatok megbízhatatlansága és különbözősége.

Vajdaság lakosainak a kivándorlás éve szerinti ideiglenes külföldi munkavállalása

Év	A kivándorlók száma	Évenkénti százalékarány	Hazatértek száma
1960. és korábban	472	0,8	
1961.	125	0,2	
1962.	282	0,5	
1963.	411	0,7	
1964.	646	1,1	
1965.	1 660	2,7	
1966.	2 258	3,7	
1967.	2 205	3,6	
1968.	5 100	8,4	
1969.	13 231	21,9	
1970.	23 931	39,6	
1971. (III. 31-éig)	8 975	14,8	
Ismeretlen	1 239	2,0	
<hr/>			
Összesen a népszámlálás szer.	60 545	100,0	
<hr/>			
1971. (III. 31-étől)	5 555		372
1972.	5 088		327
1973.	6 652		205
1974.	377		755
1975.	46		4 059
1976.	22		5 869
1977.	33		6 315
<hr/>			
Összesen	78 318		17 902

Irodalom: — Tartományi Statisztikai Intézet, Közlöny, 14. sz., 241. old., Újvidék, 1972.

— A Tartományi Munkaközvetítő Intézet dokumentációja, Újvidék, D-2945., 1974. XII. 2., valamint az évi jelentés.

Az említett intézmények 1965-ig mindössze 1936 munkást, vagyis a vajdasági munkások összlétszámának mindössze 3,3⁰/₀-át helyezték el külföldön. Ugyanebben az időszakban Jugoszlávia dolgozóinak 7⁰/₀-a vállalt külföldön munkát, Szlovénia, illetve Horvátország esetében ez az arány 13⁰/₀, ill. 11⁰/₀. Ezek az adatok arra engednek következtetni, hogy a Vajdaságból eredő külső migráció későbbi kezdetű. A fenti táblázat adatai 1965-től 1967-ig növekvő tendenciát mutatnak, majd 1968-ban a migrációs folyamatok még intenzívebbé válnak. Különösen szembevetendő ez az 1969-es 1970-es évben, amikor a Vajdaságból külföldi munkavállalásra távozó munkások száma átlagban nagyobb a jugoszláv át-

lagnál: 1961-ben ez az arány 21,9^o/o:18,4^o/o-hoz, 1970-ben 39,6^o/o:35,7^o/o-hoz. Horvátországra, Szlovéniára és az ország némely más területére vonatkozó arányok szinte azonosak.¹⁰

Legtöbb munkás (kb. 24 000) 1970-ben ment külföldre, vagyis a népszámláláskor kimutatott külföldön dolgozók össz létszámának 39,6^o/o-a. Erre az évre esik tulajdonképpen a vajdasági munkásság migrációs folyamatának mennyiségi kulminációja. A külföldi munkavállalásra való távozás tovább tart, de érezhetően mérséklődik. 1974-ben hirtelen lecsökken az ideiglenes külföldi munkavállalásra távozók száma. Ekkor ugyanis mindössze 337 polgár hagyta el a tartományt. Ez a változás elsősorban a nyugat-európai országok munkaerő piacán kialakult helyzet, az „energiaválság” okozta ideiglenes megrázkódtatások, valamint a befogadó országokban a külföldi munkaerő foglalkoztatását szabályozó restriktív adminisztratív intézkedések következménye. Az NSZK kormánya — ahol a Vajdaságból kivándorlottak nagy többsége — 59,5^o/o dolgozik — 1973. szeptember 23-án határozatot hozott a harmadik országokból érkező idegen munkások további elhelyezéséről szóló határozat felfüggesztéséről. Azért használják a „harmadik ország” terminust, mert az említett tilalom nem vonatkozik az Európai Gazdasági Közösség tagállamaira.

Az NSZK példáját követve hasonló tilalmat vezetett be Dánia, Franciaország, Belgium, Hollandia és Svédország. Más befogadó államok, mint Ausztria, Luxemburg, Svájc, nem hoztak az idegenek elhelyezését beszüntető formális határozatot, de 1974 folyamán annyira lelassították a bevándorlási folyamatot, hogy gyakorlatilag megszűnt a külföldi munkások, ezzel együtt pedig a vajdaságiak letelepedése is. Ez tulajdonképpen egyben az inverz migráció kezdete is, mert többen tértek vissza külföldről, mint ahányan külföldön vállaltak munkát.

A kivándorlók számának csökkenése részben annak köszönhető, hogy tartományunkban az elmúlt néhány évben megnövekedett a foglalkoztatottság; szervezési és más intézkedések fogantosisításával megkísérelték irányítani a gazdasági migráció folyamatát és irányát, megakadályozni a külföldi munkavállalás további növekedését és megteremteni a feltételeket a munkások visszatérésére. Az említett intézkedések eredményeinek az elkövetkező években kell kifejezésre jutnia. Mindezeket az intézkedéseket nemcsak azért vezettük be, mert külföldön csökkent a foglalkoztatási lehetőség, hanem a befogadó országokban a munkásokkal szembeni viszonyulás miatt is. Az említett országokban jelentkező legkisebb munkanélküliség is — a nemzetgazdaság megvédése miatt — legelőször a bevándorlottakat érintené. Ez egyértelműen rámutat arra, hogy a külföldön való elhelyezés nem képezheti többé a munkanélküliség felszámolásának komolyabb lehetőségét — különösen nem az eddigi mértékben.

A foglalkoztatottság fokozása céljából olyan megoldásokat, amelyek nem függenek más országok édekeitől, álláspontjától, viselkedésétől és politikájától a jövőben kizárólag Vajdaság, vagyis az egész ország fokozottabb gazdasági fejlődése biztosíthat. Az ipari fejlettségnek döntő ha-

tása lesz ezen a téren, de nélkülözhetetlen a lakosság egyéni munkája alapján történő mezőgazdasági és szolgáltatói tevékenység körülményeinek javítása is. Eközben abból a realitásból kell kiindulni, hogy az országban is éles regionális különbségek lehetők fel a foglalkoztatási szükségletek és lehetőségek között, és ilyen körülmények között a munkaerő professzionális, ágazati és területi mobilitásának kiemelt jelentőséget kell tulajdonítani. Annál is inkább, mert egyes területeken munkaerőhiány is észlelhető. 1974-ben például nagyszámú vajdasági vándorolt Szlovéniába, mert az ottani munkaszervezetek néhány ezer új — félszakképzettől magasan szakképzett munkaerőt igénylő — munkahelyet kínáltak. Ha az ilyen áramlás kifejezettebb lenne, a jövőben reális társadalmi-gazdasági lehetőség mutatkozna a külföldre való migráció helységközi, köztársaságközi, vagyis belső migrációval történő helyettesítésére.

Az előző táblázaton ugyancsak szembevetendő a külföldre való migráció megszakadásának jelensége, miszerint növekszik az inverz migrációval felőlelt munkások száma. Bár 1974-ben ez a szám szimbolikus, de már 1975-ben a hazatérők száma meghaladta a négyezret.

A munkásoknak a befogadó ország és nem szerinti megoszlása

A külföldi munkavállaláson tartózkodó vajdasági polgárok 86,6%o Európa területén, 12,3%o Európán kívüli országban talált munkát. Az európai országok közül első helyen az NSZK van, ahol a külföldön dolgozó vajdaságiak összlétszámának 60%o-a dolgozik. A második helyen Ausztria áll 13,1%o-kal, ezt követi a többi európai ország, ahol a vajdasági kivándoroltak fennmaradt 14%o-a dolgozik.

A vajdasági vendégmunkások megoszlása a befogadó ország szerint,
az 1971-es népszámlálás alapján

A foglalkoztató ország	a foglalkoztatott munkások száma			
	összesen	%	férfi	nő
Ausztria	8 027	13,1	4 454	3 573
Franciaország	2 605	4,3	1 592	1 013
NSZK	35 992	59,5	20 838	15 154
Svájc	1 417	2,3	732	685
Svédország	2 826	4,7	1 505	1 321
Benelux államok	714	1,2	368	346
Egyéb európai ország	900	1,5	499	401
Egyesült Államok	2 489	4,1	1 374	1 115
Ausztrália	3 427	5,7	2 043	1 384
Kanada	1 161	1,9	687	474
Egyéb Európán kívüli ország	322	0,6	222	100
Ismeretlen	665	1,1	369	296
Összesen	60 545	100,0	34 683	25 862

Forrás: Szövetségi Statisztikai Intézet, Statisztikai közlöny, 679. szám, 83. old., Belgrád, 1971.

A befogadó ország szerinti megoszlást illetően köztársaságaink és tartományaink között jelentős eltérés mutatkozik. Bosznia és Hercegovina, Horvátország, Szlovénia és Kosovo munkásai főleg az NSZK és Ausztria felé orientálódnak. Ezekből a köztársaságokból és tartományból relatíve kevesen vállalnak munkát más, különösen pedig Európán kívüli országokban. Szűkebb Szerbia területéről a munkások nagy számban mennek az NSZK-ba és Ausztriába, de jelentős azok száma is, akik Franciaországban vállalnak munkát. Ezért a Franciaországban dolgozó jugoszláv munkások 58%-a a szűkebb Szerbia területéről való. A Crna Gorából ideiglenes külföldi munkavállalásra távozott munkások közel 30%-a Európán kívüli országban helyezkedett el, elsősorban az Egyesült Államokban. Az 54 000 külföldön dolgozó macedón munkásból 20 000 Európán kívüli országban dolgozik, ebből is több mint 15 000 Ausztráliában. Bár az Európán kívüli országokban dolgozók összlétszámában a horvátországi munkások relatív részaránya alacsony (12,7%), számuk abszolút értéke meghaladja a 28 000-et, és ebből több mint 14 000 Ausztráliában dolgozik.¹¹

Az ideiglenesen külföldi munkavállaláson tartózkodó vajdasági polgárok országonkénti megoszlásának két alapvető jellegzetessége van: az erről a területről kivándorolt lakosság koncentrációja különösen az NSZK-ban és Ausztriában magas, valamint igen jelentős a munkavállalók részaránya az Európán kívüli országokban, különösen Ausztráliában. Csak Macedónia és Horvátország területéről emigráltak többen Ausztráliába. Az egy országon belüli nagyobb koncentráció előnye, hogy eredményesebben lehet hatni a dolgozók helyzetének javítására, jogaik és érdekeik védelmére, többoldalú kapcsolatot lehet velük fenntartani stb. Másrészt viszont, az egy országban foglalkoztatott munkások ilyen fokú koncentrációja nagyfokú kockázattól terhes: az adott országban előálló gazdasági és más megrázkódtatás következményeitől. Erről valának a nemzetközi energiaválsággal kapcsolatos közelmúltbeli események és a nemzetközi kereskedelmi cserében bekövetkezett megrázkódtatások is.

A vajdasági kivándorlók nemek szerinti összetételét vizsgálva megállapítható, hogy azok közel 43%-át nők alkotják. A vajdasági nők sokkal gyakrabban vállalnak külföldön munkát, mint Jugoszlávia más területein élő nők. Az ideiglenes külföldi munkavállaláson tartózkodó jugoszlávok összlétszámában 31%-a nő, Horvátországban 37%, Kosovo területéről külföldi munkavállalásra távozó munkásoknak pedig mindössze csupán 5%-a nő. Annak, hogy a vajdasági nők ilyen nagy számban dolgoznak külföldön negatív következményei vannak a natalitást illetően (Vajdaságban a natalitás különben is nagyon alacsony), hisz a nők életkorukat tekintve főleg a házasságkötés, családalapítás időszakában

vannak, és ezeket a funkciókat „elodázzák” a hazatérésig. Ha a hazajövetel időben kitolódik, ezek a nők már nehezebben szánják rá magukat a családalapításra.

A vajdasági kivándorlók szakmai és képzettségi struktúrája

Az ideiglenes külföldi munkavállaláson tartózkodó vajdasági munkásnak 7,3%-a végezte el az általános iskolának 1—3. osztályát, a többi 92,7%-nak megvan az általános iskola négy osztálya, vagy attól magasabb végzettsége.

Összetétel %-ban

	100,0
Összesen	100,0
Iskolai végzettség nélküli, vagy az általános iskola 1—3. oszt.	7,3
Az általános iskola 4—7. oszt.	37,3
Általános iskola	22,1
Szakképző v. magasszak. isk.	23,4
Gimnázium	1,2
Egyetem, felső- és főiskola	1,3
Közép-szakkáderképző iskola	3,9
Ismeretlen	3,5

Forrás: Szövetségi Statisztikai Hivatal, Statisztikai Közlöny, 679. szám, Belgrád, 1971.

Az adatok arra figyelmeztetnek, hogy a kivándoroltak 30%-a szakkáder. Közülük legnépesebb a szakképesítést és magasszakképesítést nyújtó iskolát végzettek száma (23,5%), majd a középszakkáder (5%), végül pedig az egyetemet, illetve főiskolát végzettek részaránya (1,3%).

Ha elemezzük a kivándoroltak képzettségi struktúráját az egész ország területére vonatkozóan, akkor jelentős eltéréseket figyelhetünk meg a szocialista köztársaságokat és tartományokat illetően. A gyengébben fejlett köztársaságokból és tartományokból hiányos általános iskolai végzettségű, vagyis nagyon alacsony képzettségi szintű lakosság ment külföldre munkát keresni. Bosznia és Hercegovina területéről kivándorolt lakosság 74%-a ilyen alacsony képzettségi szinttel rendelkezik, Crna Gora esetében ez az arány 52,5%, a Macedóniából kivándoroltak 60%-a, Kosovóból 64%-a, Horvátországból 50%-a, Szlovéniából 34%-a és Vajdaságból kb. 44%-a ugyancsak ilyen alacsony képzettségi szinttel rendelkezik. Ezzel szemben a fejlettebb körzetekből kivándorolt munkások között sokkal nagyobb azoknak a részaránya, akik szakképesítést és magasszakképesítést nyújtó iskolákat végeztek (Horvátországból kivándoroltak 21,1%-a, Szlovéniából kivándoroltak 26,7%-a és Vajdaság területéről kivándoroltak 23,5%-a).¹²

A szakképesítéssel és magasszakképesítéssel rendelkező munkások ilyen nagy részarányának az okát a Vajdaságból kivándorlók összlétszámában abban kell keresni, hogy a munkások említett kategóriájának nagy a

részaránya a munkanélküliek tömegében. Ez a helyzet a mai napig sem változott, mert az 1977. XII. 31-i népszámlálás szerint a 70 000 nyilván tartott munkanélküli közül kb. 35 000 középiskolai, főiskolai vagy egyetemi végzettséggel rendelkezik.¹³ Ismeretes továbbá az is, hogy a fémiparnak nálunk még megvannak a „régii” ipari jellegzetességei, aminek folytán „technológiai felesleg” képződött — elbocsátottak több mint 5000 szakképzett munkást. Érdekes jelenségnek voltunk szemtanúi a tartományban a kenderfeldolgozás területén. Sok éven keresztül a felszámolás előtt állt, és több kenderfeldolgozó vállalatot becsuktak. 1965-ben ennek az iparágaknak 38 vállalatában 4280 munkás dolgozott, míg 1971-ig mindössze 15 üzem maradt fenn. Bezárták a bezdáni, doroszlói, čonopljai, stanišići, stapári, kúlai, bácsi, sziváci és krušići üzemeket.¹⁴ Meg kell még említeni, hogy Vajdaság népességének, különösen pedig a fiatalabb korosztálynak képzettségi struktúrája magas szinten van, mert szinte teljes egészében feloleli őket az általános szintű oktatás, az ifjúság 80%-a pedig középszintű képzésben részesül. Ezek és más gazdasági tényezők, valamint az életszínvonal növelésére irányuló személyes törekvések következtében sok vajdasági szakember a határokon túl volt kénytelen munkát keresni. A szakkáder ilyen nagy részarányát a kivándorlási folyamatban nagyon kedvezőtlenül kell megítélni. Annál is inkább, mivel a foglalkoztatottak szakképzettségi struktúrája ma is kedvezőtlen, mert nagy azoknak a szakképzetlen munkásoknak a száma, akik meghatározott szakképzettséget igénylő munkahelyeket töltenek be.

Fordította *Arakeszállási Borza Gyöngyi*

Jegyzetek

1. M. Macura: Prilozi teoriji i političi stanovništva, Belgrád, 1974., 143. old.
2. Szövetségi Statisztikai Hivatal: Materijalni i društveni razvoj SFRJ 1947—1972, Belgrád, 1973., 249. old.
3. Zaposlenost i zapošljavanje című kiadvány, Komunist Kiadóvállalat, Belgrád, 1968., 19. old.
4. Szövetségi Statisztikai Hivatal: Materijalni i društveni razvoj SFRJ od 1947—1972., Belgrád, 1973., 234. old.
5. VSZAT Statisztikai Hivatal: SAP Vojvodina između 1968—1972., Újvidék, 1973., 87. old.
6. Uo. 72. és 80. old.
7. A jugoszláviai keresetekre vonatkozó adatokat Jugoszlávia Statisztikai Évkönyvéből vettük, 1970., 264. old.; az NSZK beli, keresetekre vonatkozó adatok forrása a Handbook of Statistics for Federal Republic of Germany 1960., 164. old.; az USA \$ és a DM dinárhoz viszonyított paritását a Jugoszláv Nemzeti Bank Hivatalos Lapjában közzétett adatok szerint vettük (1 US \$=16,75 dinár, 1 DM=5,69 dinár). Forrás: Sociologija, 2. szám, Belgrád, 1973., 208. old.

8. 1970 végén a DM vásárlóereje Jugoszláviában 31,5%-kal nagyobb volt mint Németországban. A Jugoszláviában 1971 januárjában végrehajtott 20%-os devalváció után a márka vásárlóereje Jugoszláviában 57%-kal volt nagyobb mint az NSZK-ban. Forrás: Sociologija, 2. szám, Belgrád, 1973., 208. old.
9. Munkügyi és Szociálpolitikai Szövetségi Titkárság: Neki problemi u vezi sa sprovođenjem politike zapošljavanja i položaja jugoslovenskih građana na radu u inostranstvu, Belgrád, 1972 szeptembere, 1. old.
10. Szövetségi Statisztikai Hivatal: 679. számú Közlöny, 9. old.
11. Uo.
12. Uo.
13. VSZAT Munkaközvetítő Hivatala: Problemi radne snage u kudeljarskoj industriji, Újvidék, 1971., 4. old.
14. Uo.

Rezime

Spoljne migracije radnika Vojvodine

Prelaskom na novi privredni sistem, a naročito od privredne i društvene reforme 1965. godine postojeće nepoljoprivredne delatnosti u Vojvodini nisu imale takvu snagu da apsorbuju transfer radnika iz poljoprivrede. Brojne posleratne mlade obrazovane generacije našle su se, takođe, u teškom položaju u pogledu zaposlenja. Slobodnih radnih mesta je bilo vrlo malo, pa je prosečna godišnja stopa rasta zaposlenosti u Vojvodini najmanja u Jugoslaviji (0,4%, a u SFRJ je taj procenat 2,0, Bosni i Hercegovini — 2,0%, užoj Srbiji 3,0, Kosovu 4,0 itd.) što predstavlja, u stvari, simbolično uključivanje novih radnika u proces proizvodnje. Ova stagnacija, čak i opadanje zaposlenosti, predstavlja osnovni faktor u intenzitetu spoljnih migracija radnika iz Vojvodine.

Početak savremenih spoljnih migracija radnika Vojvodine poklapa se sa društvenom i privrednom reformom, a kulminacija tog procesa je u 1970. godini. Od ove godine broj migranata opada da bi u 1974. godini 377 Vojvođana otišao na rad u inostranstvo, a vratilo se sa rada 755 radnika. To je, u stvari, početak inverznih migracija.

Vojvođanski migranti, uglavnom, se nalaze u SR Nemačkoj (oko 60%) i Austriji 13,1%. Naime, u evropskim zemljama se nalazi 86,6% radnika privremeno zaposlenih u inostranstvu, a 12,3% u vanevropskim zemljama. Najveći broj radnika je do 40 godina starosti — 80,4% i predstavlja najvitalniji deo stanovništva Pokrajine. To je svakako nepovoljna karakteristika vojvođanske spoljne migracije, jer će najbolje i najproduktivnije godine svoga života provesti na radu u inostranstvu. Druga, ne manja negativna strana u strukturi spoljnih migranata je kvalifikacioni i obrazovni sastav. Za veliki broj stručnih ljudi (potrebnih i našoj privredi) koji rade u inostranstvu, ne bi bilo poželjno da se duže zadrže van granice naše zemlje. O njihovom postepenom povratku se mora najozbiljnije razmišljati, a putem akcionih programa stvarati ekonomske uslove za njihovu reintegraciju u privredni život Pokrajine. Srednjoročni i dugoročni razvoj Vojvodine pruža mogućnost da se radnici — povratnici uključe u proces rada. Predviđena stopa rasta zaposlenosti, bolje iskorišćavanje

individualnih poljoprivrednih površina, uvođenje novih smena u industriji, veća iskorišćenost mašina u sekundarnoj delatnosti, izgradnja novih kapaciteta, razvoj „male privrede” činiće osnovu za otvaranje novih radnih mesta.

Summary

Outer Migration of Vojvodina's Workers

Since passing on to another economic system, especially since the economic and social reform in 1965, the existing non agricultural activities in Vojvodina haven't had the strength to absorb the transferred workers from agriculture. Even a great deal of the post war young generation found it hard to get employed. We were short of jobs so the rate of employment growth was the smallest in Yugoslavia (0,4%, in SFRY it was 2,0, in Bosnia Hercegovina — 2,0, in narrow Serbia 3,0, in Kosovo 4,0% etc.) which means that workers were only symbolically introduced to the production processes. This stagnation and what's more decline of employment is the major element of the outer migration of Vojvodina's workers.

The start of this migration coincides with the time of the social and economic reform, and it's culmination is in 1970. Since than the number of migrants has declined, so in 1974, 377 workers went abroad to find jobs and 755 came back at the same time. That was the start of the inverse migration.

The majority of Vojvodina's migrants is in West Germany (about 60%) in Austria 13,1%. In European countries there is 86,6% of workers on temporary work, and 12,3% in non-european countries. The average age of the majority of migrants is under 40 years (80,4%) which is the most vital part of the population in our province. This fact is by all means a very unfavourable condition in Vojvodina's outer migration, because these migrants will spend the most productive part of their lives working abroad. The second unfavourable condition is the qualification structure (and educational structure) of the migrants. Great number of our experts who are staying abroad could be useful to our economy, so it would be desirable for us to welcome them at home. There are several activity programmes which are to create the needed condition for their return to our province and their reintegration to the economy. The medium and long term development of Vojvodina will enable the returnees to join the process of work. The forseen rate of employment growth, better exploitation of individual agricultural surfaces, introducing new work schift in the industry, better exploitation of machines in secondary activities, bulding new capacities, development of the „small economy”, will all contribute to the opening of new jobs.

(A. L.)